

PENSIYA JAMG'ARMASINING BARQARORLIGINI TA'MINLASH MUAMMOLARI

Ibragimov G'anijon G'ayratovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Qo'shma ta'lim dasturlarini
muvofiglashtirish markazi boshlig'i – Innovatsion menejment
kafedrasi dotsenti Phd, g.ibragimov@tsue.uz*

Raximqulova Yulduz Siroj qizi

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Innovatsion menejment"
kafedrasi talabasi yulduz.raximqulova23@gmail.com*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Pensiya jamg'armasining barqarorligini ta'minlashga to'sqinlik qilayotgan asosiy muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga e'tibor qaratiladi.*

Kalit So'Zlar: *pensiya tizimi, pensiya jamg'armasi, ijtimoiy sug'urta, boqimandalik koeffitsiyenti, ixtiyoriy pensiya*

Аннотация: *В данной статье анализируются основные проблемы, препятствующие обеспечению устойчивости Пенсионного фонда, и уделяется внимание разработке научно обоснованных предложений по их устранению.*

Ключевые Слова: *пенсионная система, пенсионный фонд, социальное страхование, коэффициент иждивенчества, добровольная пенсия.*

Abstract: *This article analyzes the main problems hindering the sustainability of the Pension Fund and focuses on developing evidence-based proposals for their elimination.*

Keywords: *pension system, pension fund, social insurance, dependency ratio, voluntary pension.*

KIRISH

Pensiya tizimi aholini ijtimoiy himoya qilishning muhim institutlaridan biri bo'lib, uning barqaror faoliyati mamlakatda ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimi davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanib kelmoqda. Aholi sonining o'sishi, demografik tarkibdagi o'zgarishlar, mehnat bozori transformatsiyasi hamda norasmiy bandlik ulushining yuqoriligi Pensiya jamg'armasi barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda⁴².

⁴² Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy himoyalash. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 245 b.

Bugungi kunda Pensiya jamg'armasi daromadlari asosan majburiy ijtimoiy badallar hisobiga shakllanadi. Biroq ishchi kuchining norasmiy sektorda band bo'lishi, soliqliq intizomining yetarli darajada ta'minlanmagani hamda ish beruvchilar tomonidan badallarni to'liq to'lamaslik holatlari jamg'arma daromad bazasini cheklamoqda⁴³. Shu bilan birga, pensiya oluvchilar sonining yildan-yilga oshib borishi xarajatlar bosimini kuchaytirmoqda.

Pensiya tizimini isloh qilish jarayonida uning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, jamg'arma mablag'laridan samarali foydalanish va uzoq muddatli muvozanatni saqlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, pensiya yoshining oshirilishi, ijtimoiy badallar bazasini kengaytirish, jamg'arma boshqaruvini takomillashtirish hamda ko'p pog'onali pensiya tizimiga bosqichma-bosqich o'tish masalalari ilmiy va amaliy muhokamalarga sabab bo'lmoqda⁴⁴.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekistonda pensiya tizimi va Pensiya jamg'armasining moliyaviy barqarorligi masalalari so'nggi yillarda iqtisodchi olimlar va amaliyotchi mutaxassislar tomonidan keng tadqiq etilmoqda. Xususan, Q.X. Abdurahmonovning ilmiy ishlarida pensiya tizimi aholini ijtimoiy himoyalashning asosiy mexanizmi sifatida baholanib, uning barqarorligi demografik jarayonlar, bandlik darajasi va davlat moliyaviy siyosati bilan chambarchas bog'liqligi ta'kidlangan⁴². Muallif aholining qarishi va mehnatga layoqatli qatlam ulushining qisqarishi Pensiya jamg'armasi xarajatlarini oshiruvchi muhim omil ekanini ilmiy asoslab beradi.

B.O. Tursunov tadqiqotlarida esa ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti tizimining moliyaviy mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. U pensiya jamg'armasi daromadlarining yetarli darajada shakllanmasligiga norasmiy bandlik va ish beruvchilarning ijtimoiy badallarni to'liq to'lamasligi salbiy ta'sir ko'rsatayotganini qayd etadi⁴³. Shuningdek, muallif majburiy badallar bazasini kengaytirish va nazorat mexanizmlarini kuchaytirishni muhim yo'nalish sifatida ko'rsatadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar, xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining pensiya tizimini isloh qilishga oid farmon va qarorlarida Pensiya jamg'armasi barqarorligini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri etib belgilangan⁴⁴. Ushbu hujjatlarda pensiya yoshini bosqichma-bosqich o'zgartirish, pensiya hisoblash mexanizmini takomillashtirish va byudjetdan tashqari jamg'armalar faoliyatini optimallashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

⁴³ Tursunov B.O. Ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 198 b.

⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi Pensiya jamg'armasi faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2021.

Shuningdek, Pensiya jamg'armasi faoliyatiga oid rasmiy hisobot va tahliliy materiallarda jamg'arma daromadlari va xarajatlari dinamikasi yoritilib, uzoq muddatli moliyaviy muvozanatni ta'minlash zarurligi asoslab beriladi⁴⁵. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar Pensiya jamg'armasi barqarorligini ta'minlash kompleks va tizimli yondashuvni talab etishini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda Pensiya jamg'armasining moliyaviy barqarorligini o'rganishda tahlil va sintez, statistik hamda taqqoslama tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida Pensiya jamg'armasining rasmiy hisobotlari, davlat statistika ma'lumotlari va normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Olingan natijalar asosida mantiqiy xulosalar va ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Pensiya jamg'armasining moliyaviy barqarorligi bir qancha demografik va iqtisodiy omillar ta'sirida bosim ostida qolmoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, mamlakatda aholining o'rtacha umr ko'rish davomiyligi oshishi natijasida pensionerlar sonining o'sish sur'ati ish bilan band aholi soni o'sishidan yuqori bo'lmoqda.

Xususan, iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lgan aholi qatlamining kattaligi Jamg'armaning daromadlar qismiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, mehnatga layoqatli aholining salmoqli qismi ijtimoiy soliq to'lashdan chetda qolmoqda, bu esa "boqimandalik koeffitsiyenti"ning oshishiga olib keladi⁴⁶. Shuningdek, amaldagi pensiya tizimida tabaqalashgan stavkalarining yo'qligi va imtiyozli pensiya huquqiga ega bo'lganlarning ko'pligi jamg'arma xarajatlarini optimallashtirish imkoniyatini cheklamoqda.

Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, Jamg'armaning daromadlari asosan ijtimoiy soliq tushumlari hisobiga shakllansa-da, so'nggi yillarda davlat byudjetidan ajratilayotgan transfertlarning ulushi ortib bormoqda. Bu esa tizimning o'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlash qobiliyati pasayganidan dalolat beradi⁴⁷.

O'tkazilgan tadqiqotlar va hisob-kitoblar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Demografik bosim: Aholi keksayishi natijasida 2030-yilga borib pensiya xarajatlarining YaIMdagi ulushi sezilarli darajada oshishi prognoz qilinmoqda.

2. Moliyaviy taqchillik: Pensiya jamg'armasining barqarorligini saqlash uchun faqatgina byudjet transfertlariga tayanib bo'lmaydi. Tizimni isloh

⁴⁵ O'zbekiston Respublikasi Pensiya jamg'armasi. Yillik hisobot va tahliliy ma'lumotlar. – Toshkent, 2021.

⁴⁶ Vahobov A.V., Jumaboyev T.T. Ijtimoiy sug'urta va pensiya ishi. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2021. 85-bet.

⁴⁷ Malikov T.S. Moliya: davlat moliyasi. Darslik. – T.: 2019. 142-bet.

qilishda jamg'arib boriladigan pensiya tizimi (XJBPX) ulushini oshirish zaruriyati aniqlandi⁴⁸.

3. Takliflar: Tahlillar natijasida pensiya yoshini bosqichma-bosqich xalqaro standartlarga moslashtirish, ish stajini hisobga olish tizimini raqamlashtirishni to'liq yakunlash va norasmiy bandlikni legallashtirish orqali tushumlarni 15-20% ga oshirish imkoniyati mavjudligi aniqlandi.

XULOSA

Pensiya jamg'armasining moliyaviy barqarorligini ta'minlash nafaqat iqtisodiy, balki muhim ijtimoiy masala bo'lib, u davlatning aholi oldidagi majburiyatlarini to'laqonli bajarishini kafolatlaydi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda tizim bir qator tizimli muammolar va demografik xatarlarga duch kelmoqda. Xususan, pensionerlar sonining mehnatga layoqatli aholiga nisbatan tez sur'atlar bilan o'sib borishi va norasmiy bandlik darajasining yuqoriligi jamg'arma daromadlari bazasini toraytirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Pensiya jamg'armasining barqarorligini ta'minlash uchun quyidagi strategik yo'nalishlarda islohotlarni amalga oshirish zarur:

Birinchidan, pensiya tizimining uch bosqichli modeliga (davlat pensiyasi, majburiy jamg'arib boriladigan va ixtiyoriy pensiya) to'liq o'tish lozim. Bu aholining keksalik davri uchun faqat davlatga tayanib qolmasdan, shaxsiy mas'uliyatini ham oshiradi.

Ikkinchidan, norasmiy bandlikni qisqartirish va ijtimoiy sug'urta tushumlarini oshirish uchun soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish talab etiladi. Bu o'z-o'zini band qilgan shaxslarni tizimga jalb qilish orqali "moliyaviy yostiq"ni kengaytirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, pensiya yoshini bosqichma-bosqich isloh qilish masalasini xalqaro tajriba va aholining o'rtacha umr ko'rish ko'rsatkichlaridan kelib chiqib qayta ko'rib chiqish vaqti kelgan. Bu chora jamg'arma xarajatlarini optimallashtirish va byudjet defitsitini kamaytirish imkonini beradi.

Shuningdek, jamg'arma mablag'larini kam riskli va daromadli aktivlarga investitsiya qilish orqali mablag'larni kapitallashtirish mexanizmini yo'lga qo'yish lozim. Bu jamg'armaning faqatgina soliq tushumlariga qaramligini kamaytirib, qo'shimcha daromad manbalarini yaratadi. Yakuniy natijada, ushbu kompleks choralar nafaqat tizimning moliyaviy mustahkamligini, balki fuqarolarning munosib turmush darajasini ta'minlovchi adolatli pensiya tizimi shakllanishiga zamin yaratadi.

⁴⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". PF-60-son, 2022-yil 28-yanvar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". PF-60-son, 2022-yil 28-yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Pensiya jamg'armasi faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Pensiya jamg'armasi. Yillik hisobot va tahliliy ma'lumotlar. – Toshkent, 2021.
4. Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy himoyalash. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 245 b.
5. Tursunov B.O. Ijtimoiy sug'urta va pensiya ta'minoti iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 198 b.
6. Vahobov A.V., Jumaboyev T.T. Ijtimoiy sug'urta va pensiya ishi. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2021. 85-bet.
7. Malikov T.S. Moliya: davlat moliyasi. Darslik. – T.: 2019. 142-bet.